

УДК 930.1(477)(092):001.89(477)(092)
DOI 10.69550/3041-1467.3.304742

Світлана БІЛА

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-9506-2789

Вікторія ТЕЛЬВАК

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (viktoriaelevak75@gmail.com)

ORCID: 0000-0003-4671-743X

Researcher ID: 3026747/viktoria-telvak/

Svitlana BILA

PhD (History), Assistant Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

Viktoria TELVAK

PhD (History), Assistant Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (viktoriaelevak75@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Біла, С., Тельвак, В., (2023). Творчість Михайла Максимовича в історіографічній рецепції Михайла Грушевського. *Axis Europae*, 3, 29–39. doi: 10.69550/3041-1467.3.304742

Bibliographic Description of the Article: Bila, S. & Telvak, V. (2023). Tvorchist Mykhaila Maksymovycha v istoriografichnii retseptsii Mykhaila Hrushevskoho [The creativity of Mykhailo Maksymovych in the historiographic reception of Mykhailo Hrushevsky]. *Axis Europae*, 3, 29–39/ doi: 10.69550/3041-1467.3.304742

**ТВОРЧІСТЬ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА В ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО**

Анотація. *Мета дослідження* полягає у з'ясуванні особливостей історіографічного дискурсу Грушевського-максимовичезнавця. **Методологічне підґрунтя** становить міждисциплінарний підхід. При цьому важливу роль відіграли методи філософського, загальнонаукового та конкретно-історичного характеру. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів та методі критичного аналізу документального

матеріалу. **Наукова новизна** статті полягає у спеціальному аналізі історіографічних студій М. Грушевського, присвячених інтелектуальній біографії М. Максимовича. **Висновки.** Підсумовуючи максимовичезнавчу рецепцію М. Грушевського, насамперед звернемо увагу на її провідну рису, що, на нашу думку, є визначальною для духу всієї історіографічної спадщини вченого. Це – розуміння пріоритетності інтересів науки, втілене у відомому гаслі самого видатного дослідника – *nemini credere*, проголошеному ним на зорі наукової кар'єри та послідовно застосовуваному на практиці. Завдяки такій критичній поставі, історіографічні праці М. Грушевського, присвячені його видатному попереднику (“Малоросійські пісні” Максимовича і століття української наукової праці”, “Сто літ українського народництва”, “Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства” та ін.), відступають від попередньої апологетичної традиції у його сприйнятті, й постають спробами інтелектуальної біографії, яким притаманне не стільки захоплення величиною досліджуваної постаті, скільки намагання показати її в контексті процесів і подій українського дев'ятнадцятого століття, виявити та пояснити читачеві не лише видатні досягнення, але й нерідко прикрі прорахунки. Такий методологічний підхід М. Грушевського виявився надзвичайно плідним та значною мірою пояснює тривалу популярність його максимовичезнавчих спостережень, що не втратили своєї впливовості й до сьогодні.

Ключові слова: М. Грушевський, М. Максимович, історіографічні образи, українська історіографія, рецепція.

THE CREATIVITY OF MYKHAILO MAKSYMOVYCH IN THE HISTORIOGRAPHIC RECEPTION OF MYKHAILO HRUSHEVSKY

Abstract. *The purpose of the article is the elucidation of the features of the historiographical discourse of Hrushevsky, who was the expert on M. Maksymovych's studies. The methodological basis of the work is an interdisciplinary approach. At the same time, methods of philosophical, general-scientific and specific-historical character are applied as well. Particular emphasis is placed on the structural and functional system analysis of historiographical facts and the method of critical analysis of documentary material. The scientific novelty of the article consists of a special analysis of the historiographical studies of M. Hrushevsky, devoted to the intellectual biography of M. Maksymovych. Conclusions. Summarizing M. Hrushevsky's reflection about M. Maksymovych, let's first of all pay attention to its leading feature, which, in our opinion, is decisive for the spirit of the scientist's entire historiographical legacy. This is the understanding of the priority of the interests of science, embodied in the well-known slogan of the most outstanding researcher – *nemini credere*, proclaimed by him at the dawn of his scientific career and consistently applied in practice. Thanks to such a critical attitude, the historiographical works of M. Hrushevsky, dedicated to his outstanding predecessor (“Maksymovych's “Little Russian Songs” and a century of Ukrainian scientific work”, “One hundred years of Ukrainian nationalism”, “Development of Ukrainian studies in the 19th century and their revelation of the main issues of Ukrainian studies”, etc.), fall back from the previous apologetic tradition in his perception and appear as attempts at intellectual biography, which inherent not so much admiration for the greatness of the researched figure, but an effort to show it in the context of the processes and events of the Ukrainian nineteenth century, to reveal and explain to the reader not only outstanding achievements but also often unfortunate miscalculations. This methodological approach of*

M. Hrushevsky turned out to be extremely fruitful and to a large extent explains the long-term popularity of his observations in regard to M. Maksymovych, which have not lost their influence even today.

Keywords: *M. Hrushevsky, M. Maksymovych, historiographic images, Ukrainian historiography, reception.*

Постановка проблеми. У науковому доробку Грушевського-історіографа дослідженнями охоплено розвиток української історичної думки від часів Київської Русі до першої третини ХХ ст. Проте найбільш актуальними, на наше переконання, є студії вченого над творчістю найвидатніших українських істориків ХІХ–початку ХХ ст. Це пояснюється кількома причинами. По-перше, зазначений період є надзвичайно важливим у становленні вітчизняної історичної науки, яка переживала в той час складні процеси інституціалізації та професіоналізації. По-друге, цінним є зацікавлений погляд самого М. Грушевського – активного учасника тогочасного історіографічного процесу – на наукову спадщину своїх попередників і сучасників. По-третє, істотним видається визначення реального внеску вченого у дослідження наукового доробку видатних українських істориків ХІХ ст. Увагу до персоналіїних студій М. Грушевського посилює також сучасний ренесанс біоісторіографічних досліджень. На жаль, до сьогодні маємо лише опрацювання оцінок М. Грушевським спадщини М. Костомарова та В. Антоновича (Тельвак, Тельвак, 2005). Практично незанимає досі залишаються погляди видатного вченого на творчість представників української романтичної історіографії – А. Скальковського, І. Срезневського, М. Марковича, Д. Бантиш-Каменського, М. Максимовича та П. Куліша. Проте, за переконанням М. Грушевського, саме їх твори поклали початок як науковому українознавству загалом, так і новітній українській історіографії, зокрема. Привертаючи увагу колег до цієї проблеми, нижче реконструюємо процес осмислення автором “Історії України-Руси” спадщини М. Максимовича.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Історіографічна спадщина М. Грушевського, втім і його студії над інтелектуальними біографіями знакових українських істориків протягом тривалого часу приваблюють увагу дослідників. Тією чи іншою мірою про максимовичезнавство автора “Історії України-Руси” писали такі дослідники його творчості, як Дмитро Дорошенко (Дорошенко, 1996, с. 83–86) та Дмитро Багалій (Багалій, 2001, с. 185–190). Найбільше на сьогодні про спроби історіографа відтворити життєпис видатного романтика йдеться в низці праць Руслана Пирого (Піріг, Тельвак, 2016; Піріг, Тельвак, 2021), а також Вікторії та Віталія Тельваків (Тельвак, 2002; Тельвак, 2006; Тельвак, 2008; Тельвак, 2010; Тельвак, Тельвак, 2021). Втім, у текстах цих та інших дослідників максимовичезнавство М. Грушевського розглядається лише в загальному контексті його біоісторіографічних студій, без необхідної персоналіїної спеціалізації. Це й зумовило актуальність теми нашого дослідження.

Метою статті є узагальнити оцінки М. Грушевським наукової та публіцистичної спадщини одного з найбільш яскравих представників вітчизняної романтичної історіографії – М. Максимовича в загальному контексті розвитку українських історико-наукових студій кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Особиста причетність до організаційної та ідейної розбудови української історичної науки, знайомство з багатьма діячами вітчизняної культури, зумовили помітну персоналіїну спрямованість історіографічних зацікавлень

М. Грушевського. Персоналія, поза сумнівом, була улюбленою формою історичної та історіографічної творчості вченого, що пов'язано з традиційністю цього жанру в україністиці XIX ст. та особливостями авторського бачення ролі особи в духовному бутті народу. Звернемо увагу на методологічний аспект персоналіїстичних студій М. Грушевського. Усвідомлюючи необхідність саме такого жанру історіографічного дослідження, вчений передбачив кілька труднощів на шляху його реалізації. Найголовніша для нього полягала у потребі об'єктивного вивчення наукової спадщини представників української історіографії, намаганні уникнути “традиційної сугестії”, як писав дослідник, при визначенні характерних рис їхньої творчої біографії. Цілоком у душі позитивістського об'єктивізму він наголошував: “[...] Не утворення легенди, не вироблення іконного лику мусить бути завданням, а вірне, історичне пізнання дійсної, живої, реальної одиниці, що відбила в собі епоху і вплинула на її розвій” (Грушевський, 1984а, с. 160).

Аналіз творчої спадщини М. Максимовича дослідник розпочинає з загальної характеристики тогочасного вітчизняного історіографічного руху, що відбувався під впливом романтичної ідеології. Важливим кроком у вивченні української романтичної історіографії була російськомовна праця М. Грушевського “Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства”. Зосередившись на проблемах розвитку українознавства, вчений тісно пов'язує діяльність українських романтиків з більш раннім рухом так званих “антикваріїв” – збирачів історичних пам'яток і матеріалів української історіографії та фольклору. М. Грушевський уперше звертає увагу на зв'язок між українським романтизмом і процесом культурно-національного відродження в Україні. Творчим доробком української романтичної історіографії він вважає такі напрямки в українознавстві, як етнографія та фольклористика. Романтична історіографія у вченого представлена багатьма іменами – О. Мартоса, А. Чепи, А. Скальковського, І. Срезневського, Д. Ломиковського, М. Берлінського, О. і М. Марковичів, М. і Д. Бантиш-Каменськими. Проте, в жанрі історико-наукового портрету змальовано лише творчу особистість найвизначнішого діяча тієї доби – М. Максимовича.

Для М. Грушевського постать М. Максимовича в українознавстві XIX – XX ст. завжди була знаковою. Саме 1827 роком – часом появи “Малороссийских песен” останнього – дослідник датує початок не лише ідеології народництва в україністиці, а й узагалі – наукового українознавства. Передмову до цієї збірки пісень він називає “маніфестом українського народництва”. “В плеяді наукових праць, – наголошував учений, – що з'явилися на межах першого і другого десятиліття XIX віку се був факт найбільш яскравий, найбільш проречистий, найбільш сенсаційний, найбільш свідомий – і в наслідках своїх багатий” (Грушевський, 1984б, с. 132). Аналізові основних концептуальних положень видання М. Грушевський присвятив окрему статтю “Сто літ українського народництва”. У ній він визначив ті вихідні положення теоретичного характеру, запропоновані М. Максимовичем у передмові, що мали не тільки безпосередній короткотривалий вплив на українознавство, але й визначили подальші шляхи його еволюції протягом цілого століття. Особливо докладно вчений зосередився на дослідницьких принципах, проголошених київським професором для систематизації та вивчення фольклорного матеріалу. За переконанням М. Грушевського, хиби та прорахунки вітчизняної етнографії другої половини XIX – початку XX ст. були, більшою мірою, викликані неврахуванням евристичної цінності праць М. Максимовича. У намаганнях М. Драгоманова наприкінці століття позбавити

українознавство дилетантизму та провінційності, дослідник вбачав продовження справи першого київського ректора, звичайну модернізацію його теоретичних ідей. “[...] Його передмова, – підводив підсумки вчений, – в зародковім, не розвиненім стані, давала дуже широку програму, не тільки збирацьку, але й дослідницьку, української поезії і традиціоналістки: не лише в напрямі формальнім, але і в порівняно-етнологічним та соціологічним. Не все з того було відповідно відчуте, усвідомлено і перенесено в практику, – дещо зісталось надовго без уваги, і знову встало як проблеми досліду з кінцем століття, або нарешті в наших часах. Але цікаво зазначити, як багато з того, що стоїть перед нами як завдання досліду, містилося в зародковому стані вже в тім маніфесті українського народництва року 1827” (Грушевський, 1928, с. 6–7). Подібно до М. Грушевського, вагу “Малороссийских песен” підносив також Д. Дорошенко, назвавши передмову до них “літературним маніфестом” українського народництва (Дорошенко, 1996, с. 83).

Вірний своїм методологічним настановам, М. Грушевський, передусім, зосереджується на джерелах наукових поглядів М. Максимовича. На його думку, найсильніше на історичний світогляд першого київського ректора вплинули антикварні досліді XVIII ст. Це й не випадково, адже, на думку дослідника, самі обставини виховання та родинного оточення сприяли цьому. М. Максимович, “потомок старшинського роду”, вихованець його “сильно оцерковлених представників”, перейнятий глибоким пієтетом до цих родинних старшинсько-церковних традицій, мав усі шанси стати “уліпшеним продовжувачем діла Рубанів, Уманських, Бантиш-Каменських”. Проте, завдячуючи природничій освіті, що озброїла його сучасним для тієї доби науковим методом, та романтично-народницькій ідеології, професор, хоча й неповністю, але значною мірою зміг подолати негативи антикварного розуміння минулого. На відміну від своїх попередників, він заклав під антикварні та етнографічні студії “певні соціологічні підвалини”, що надали їм динаміку та забезпечили реальність і тривалість історіографічних концепцій. Таким чином утворився народницький підхід, що, наголошував М. Грушевський, проходить “як електрична течія через його традиціоналізм і антикваризм”. Цей підхід оживив новими інтересами та завданнями етнографічну працю попередників, надав їй виразного громадського звучання, обумовивши тим самим глибоке зацікавлення наступних поколінь дослідників вітчизняного інтелектуального життя творчою спадщиною романтиків.

Величезною заслугою М. Максимовича називає М. Грушевський його непересічну інтуїцію, що полягала у розумінні ним унікальності свого становища як ректора першої вищої школи в серці України. Саме таке становище, переконаний дослідник, змусило професора, поряд із природничими заняттями, зайнятися гуманітарними питаннями та активно писати “на теми філологічні, історично-літературні, етнографічні, історичні, археологічні, археографічні”. Проте, насправді, навіть не ці студії самі по собі були основним здобутком М. Максимовича. Найціннішим для послідовників його справи було відродження ним київської традиції, тобто освітлення основних питань нашої минувшини з українського національного погляду, або, як образно писав сам М. Максимович, з “горба святого Андрія Первозваного”, котрий він протиставляв погляду “з московської висоти Івана Великого”. Крок за кроком, на основі розпорошених джерел, фактів і документів, “дрібних мікроскопійних спостережень”, як писав М. Грушевський, протягом довгої півстолітньої діяльності, професор доводив тези про те, що нова українська мова та література органічно розвинулася з побуту, історії та мови Київської Русі. Зрозуміло, що М. Максимович з багатьох причин не міг відтворювати

ці тези настільки докладно та прозоро, проте, наголошував М. Грушевський, “коли я піввіку пізніше брав сміливість договорювати сі тези до останнього слова [...] я тільки називав поіменно ті тези, ті погляди, ті зіставлення, які давав сей наш перший ректор” (Грушевський, 1984b, с. 138). Від М. Максимовича, на думку вченого, також бере свої початки загальноєвропейська традиція ідеологізації та політизації історіографії, що на довгі часи зробила її ядром не лише українознавства, але й узагалі – національної ідеології. Саме цей факт концептуального обґрунтування наукового українознавства дозволив досліднику, незважаючи на відсутність у творчій спадщині професора жодної скільки-небудь ґрунтовної історичної студії, назвати М. Максимовича “одним з творців української історіографії, а інакше – історичної української ідеології”.

Визначаючи подібним чином внесок М. Максимовича в українську історіографію, М. Грушевський докладно зупиняється на “головних заслугах” професора для вітчизняної науки. “Першим ділом його, – зазначає дослідник, – була оборона старинності, органічності і самостійності української мови в протиставлення ходячим поглядам на неї як на новотвір”. В тридцятих роках ХІХ ст. достатньо поширеним та авторитетним у російській славистиці було розуміння української мови, як штучної конструкції, інспірованої польськими впливами. Полемізуючи з російськими мовознавцями, М. Максимович уперше, докладно й аргументовано, зі значним запасом фактів і цілком науково-методично, здійснив спробу спростувати цей погляд у кількох студіях, передусім, в “Історії давньої руської словесності”. Він запропонував власну лінгвістичну систематику, поділивши слов’янські мови і діалекти на дві половини: східну та західну, а східну половину на два розділи – південний і північний. Південне відгалуження у його системі представлене українською мовою. Підкресливши той факт, що назва “руської мови” стала другою назвою російської, хоча первісно належала до Київщини, і у цьому значенні досі вживається в Західній Україні, М. Максимович констатував, що ця назва повинна вважатися рівнозначною з терміном “східнослов’янській”, як родова назва для трьох мов – української, російської та білоруської. Поділ цієї групи на окремі частини відбувся ще в “стародавніх часах”. Далі професор, на підставі масштабних фольклорних, етнографічних і мовознавчих студій, запропонував гіпотезу про Київське Подніпров’я, як організаційний центр української мови. Звідси він зробив кілька важливих концептуальних висновків. Перший стосувався приналежності культури Київської Русі українському народу. Другий стверджував самостійність українського етнічного типу, що знайшов своє завершення в козацьких часах, але веде свій початок з давньокиївської доби.

Другим великим досягненням М. Максимовича М. Грушевський називає створення основних елементів національної історіографічної схеми та перші спроби її періодизації. Як і в попередньому випадку, еволюція історіографічних ідей М. Максимовича також відбувалась у процесі жвавої полеміки з російськими науковцями. М. Грушевський докладно розкрив хід відомої дискусії професора з О. Погодіним, назвавши її “найбільш блискучою апологією української самостійності”. Він відзначив внесок ученого в розробку кількох ключових наукових проблем: початків українського етносу; характеру та наслідків татарського нашестя на Київщину в середині ХІІІ ст.; міграційних процесів у давньоруську добу; розмежування київської та литовсько-польської доби історії України. Дослідник зауважив, що аргументи київського ректора у цій дискусії, порівняно з його опонентом, були значно більше обґрунтованими та значною мірою сформували подальшу вітчизняну традицію розгляду цієї проблеми, знайшовши безпосереднє відображення у працях М. Костомарова та В. Антоновича.

Третій момент, який підкреслив М. Грушевський, стосувався студій М. Максимовича над давньоруським літописанням. На думку дослідника, їхня мотивація полягала в необхідності всебічно обґрунтувати приналежність українського народу до спадщини Київської Русі. Він докладно зупиняється на історико-літературних розправах ученого, високо оцінюючи наведену в них наукову аргументацію з висоти досліджень 20-х років ХХ ст. Висновки М. Максимовича про український характер давньоруського письменства, переконаний М. Грушевський, мали “величезне значіння для суцільності української традиції, для української історіографії, української ідеології”.

Зрозуміло, що зазначеними моментами не вичерпується цінність історичних студій М. Максимовича. М. Грушевський називає також інші важливі для становлення вітчизняної історіографії наукові здобутки вченого: вивчення історії братств; студії над козаччиною та козацьким літописанням; досліді над гайдамаччиною; статті з минулого Гетьманщини, що вплинули на концепції школи О. Лазаревського; думки про українську літературу ХІХ ст. та ін. У всіх цих працях, зауважив дослідник, “прозирає ся дорогоцінна любов до народної історії, до народної підоснови всіх сих історичних проявів її життя, і з другого боку замилювання в історичнім процесі як цілості: його тяглості і неперервності, що не дає приголоштити себе недоречностями й неув’язками соціальних відносин настільки, щоб не добачати в тім усім також і позитивних проявів живої і конструктивної народної стихії” (Грушевський, 1984b, с. 143). Проте, на його думку, найзначніший внесок київського професора до скарбниці нашої культури полягав у доведенні самобутності та самостійності українського історичного процесу. Зауважимо, що досить подібно до тез М. Грушевського, про епохальність творчої спадщини М. Максимовича для вітчизняної історіографії писав також Д. Багалій. На його переконання, студії вченого “були початком наукового розроблення української історії, а сам Максимович є немов Нестор Київської школи в українській історіографії, що вперше поставив питання про історію України, починаючи вже з київських часів” (Багалій, 2001, с. 222). У руслі ідей М. Грушевського, вивчення творчості М. Максимовича проводив також його брат – Олександр (Грушевський, 1906).

Досліджуючи вітчизняний інтелектуальний процес першої половини ХІХ ст., М. Грушевський відзначав особливу контролюючу роль у ньому М. Максимовича, що полягала в постійних намаганнях останнього втримати молоде ще тоді українознавство в межах наукового дискурсу. Це виявилось досить непростим завданням з кількох причин. По-перше, потужними були міфологізаторські тенденції в середовищі самих українських дослідників, що, захоплені ідеями німецьких романтиків, схильні були гіперболізувати історичну вагу деяких аспектів вітчизняної минувшини. Як приклад, учений наводив дві серії критичних статей М. Максимовича, спрямованих проти надмірної романтизації Хмельниччини у М. Костомарова та початків козаччини у молодого В. Антоновича. “Ці дві серії статей, разом із іншими, значно дрібнішими, – зауважив він, – вчинили цінну послугу історії козацтва, відвернувши її від фантастичних вигадок Історії Русів і Запорожской Старини знову на надійний ґрунт фактів” (Грушевський, 1990, с. 30). Цікаво, що про “користь дуже розвинутого критичного почуття” першого київського ректора для становлення молодого вітчизняного гуманітаристици писав також Д. Дорошенко (Дорошенко, 1996, с. 85).

По-друге, виявилось надзвичайно важко та небезпечно урядовцю високого рангу, яким був М. Максимович, протистояти послідовній русифікаторській політиці царського уряду, що відкрив у Києві університет з метою подолання польської

іпререденти та поширення імперських ідей і цінностей. Проте, на думку М. Грушевського, професору, значною мірою, вдалося знешкодити ці негативні для становлення наукового українознавства фактори. Дослідник пояснював це фундаментальним природничим світоглядом М. Максимовича, наслідком чого було глибоке розуміння необхідності та першочерговості докладних наукових студій. “Максимович-природник, – зауважив учений, – в цілості переносив реалістичні, лабораторні методи в свою історично-філологічну працю, котру він переводив під покровом релігійної і офіційно-патріотичної фразеології” (Грушевський, 1984b, с. 137). Тому, так високо цинив його інший видатний український історик-природник, властиво, медик у своїй науковій підготовці, В. Антонович.

Попри високу оцінку спадщини М. Максимовича, можливо, найбільш прихильну з цілого пантеону вітчизняної історіографії, М. Грушевський зупиняється також на слабких моментах його наукової діяльності. Ці недоліки були зумовлені загальними настроями тієї епохи і полягали, передусім, у соціальному консерватизмі вченого та його романтичному світосприйнятті. На студії професора вплинув також невисокий рівень тодішньої історичної науки, що тільки почала звільнятися від антикварних уявлень і відкривати для себе методи археографії та здобутки інших соціальних дисциплін. Проте, незважаючи на помічені недоліки, М. Грушевський наголошує на необхідності “підчеркнути органічні зв’язки його [М. Максимовича – авт.] праці з новішим українознавством”. Він детально простежує впливи ідей київського професора не тільки на праці М. Костомарова, О. Лазаревського, М. Драгоманова, В. Антоновича, але й на історіографію першої третини ХХ ст.

Прикметно, що у багатьох своїх характеристиках творчості М. Максимовича, як, зрештою, й інших українських істориків, М. Грушевський досить часто покликується на оцінки М. Драгоманова, висловлені ним у некролозі та ряді статей. Іноді дослідник наводить навіть значні за обсягом цитати з праць останнього, формулюючи ними власне ставлення до спадщини першого київського ректора. Так, наприклад, М. Грушевський повністю погоджується із тезою М. Драгоманова щодо визначальних ідей творчості М. Максимовича – “нарід – як ціль і предмет наукового досліду і культурної праці, і – неперервність його історичної традиції як провідна нитка в усякім науковім орієнтуванні” (Грушевський, 1984b, с. 136). Саме ці ідеї, наголошував М. Грушевський услід за М. Драгомановим, проходять не лише через п’ятдесятилітню творчість видатного вченого, але й через інспіровану ним столітню народницьку традицію. Значною мірою, завдяки М. Максимовичу, гаслом цієї традиції стала теза “все з народу, через народ і для народу”. “В наукових заняттях Максимовича було кілька моментів, де він тісно підійшов до сеї тези, – писав М. Грушевський, – дав кілька незвичайно цінних для свого часу і незабутніх в історії української науки взірців наукового обслідування питань з сього становища, завдяки їм він став одним з корифеїв не тільки історично-філологічної української праці, а й українського руху взагалі” (Грушевський, 1984b, с. 136). Така теоретична настанова М. Максимовича та його однодумців, зауважив дослідник, зумовила ретельні дослідження різних аспектів соціальної та культурної еволюції українського народу від початків його історичного буття й спричинила успіхи вітчизняної історіографії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Підводячи підсумки своїм дослідженням внеску М. Максимовича в українську культуру, М. Грушевський приєднується до висловлювання М. Драгоманова, який, перефразовуючи пушкінську характеристику М. Ломоносова, назвав першого київського ректора “цілою вченою історико-філологічною установою”.

Висновки. Студії М. Грушевського над творчістю М. Максимовича були, фактично, першими науковими спробами визначити провідні ідеї та теоретичні засади його діяльності в широкому історіографічному контексті XIX – першої третини XX ст. Підсумовуючи максимовичезнавчу рецепцію М. Грушевського, насамперед звернемо увагу на її провідну рису, що, на нашу думку, є визначальною для духу всієї історіографічної спадщини вченого. Це – розуміння пріоритетності інтересів науки, втілене у відомому гаслі самого видатного дослідника – *memini credere*, проголошеному ним на зорі наукової кар’єри та послідовно застосовуваному на практиці. Завдяки такій критичній поставі, історіографічні праці М. Грушевського, присвячені його видатному попереднику (“Малоросійські песни” Максимовича і століття української наукової праці”, “Сто літ українського народництва”, “Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства” та ін.), відступають від попередньої апологетичної традиції у його сприйнятті, й постають спробами інтелектуальної біографії, яким притаманне не стільки захоплення величиною досліджуваної постаті, скільки намагання показати її в контексті процесів і подій українського дев’ятнадцятого століття, виявити та пояснити читачеві не лише видатні досягнення, але й нерідко прикрі прорахунки. Такий методологічний підхід М. Грушевського виявився надзвичайно плідним та значною мірою пояснює тривалу популярність його максимовичезнавчих спостережень, що не втратили своєї впливовості й до сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Багалій, Д. І. (2001). *Вибрані праці: У 6 т. Т. 2: Джерелознавство та історіографія історії України*. Харків: Золоті сторінки.

Грушевський, А. С. (1906). М. А. Максимович (1804 – 1873). Из украинской историографии XIX в. *Известия Отделения русского языка и словестности Императорской Академии Наук*, XI, 1, 375–416.

Грушевський, М. (1928). Сто літ українського народництва. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні. Науковий щорічник за 1927 рік*, 1–3, 3–8.

Грушевський, М. (1984a). Костомаров і новітня Україна. *Український історик*, 1–4, 148–170.

Грушевський, М. (1984b). “Малоросійські песни” Максимовича і століття української наукової праці. *Український історик*, 1–4, 113–142.

Грушевський, М. (1990). Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства. *Український історик*, 1–4, 28–44.

Дорошенко, Д. (1996). *Огляд української історіографії*. Київ: Вид-во “Українознавство”.

Піріг, Р., Тельвак, В. (2016). *Михайло Грушевський: біографічний нарис*. Київ: Либідь.

Піріг, Р., Тельвак, В. (2021). *Михайло Грушевський: життєпис на тлі доби*. Херсон: Видавництво ОЛДІ-ПЛЮС.

Тельвак, В. (2002). Методологічні основи історичних поглядів М. С. Грушевського (кінець XIX – початок XX століття). *Київська Старовина*, 2, 3–28.

Тельвак, В. (2006). Постать Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX – XX ст.). *Український історичний журнал*, 5, 67–82.

Тельвак, В. (2008). Діяльність Михайла Грушевського еміграційної доби в дискусіях першої половини 20-х років. *Історіографічні дослідження в Україні*, 18, 181–203.

Тельвак, В. (2010). Грушевськознавство: методологічні проблеми поступу. *Краєзнавство*, 3, 29–35.

Тельвак, В. В., Тельвак, В. П. (2021). Сучасне грушевськознавство: здобутки, втрати, перспективи. *Український історичний журнал*, 5, 4–16.

Тельвак, Вікторія, Тельвак, Віталій. (2005). *Михайло Грушевський як дослідник української історіографії*. Київ-Дрогобич.

REFERENCES

Bagaliy, D. I. (2001). *Vybrani pratsi: U 6 t. T. 2: Dzhereloznavstvo ta istoriografii istorii Ukrainy* [Selected works: In 6 volumes, Volume 2: Source studies and historiography of the history of Ukraine]. Kharkiv. [in Ukrainian].

Hrushevskiy, A.S. (1906). M. A. Maksymovych (1804 – 1873). Yz ukraynskoi ystoryohrafyy XIX v. [M. A. Maksymovich (1804 – 1873). From the Ukrainian historiography of the 19th century]. *Yzvestiya Otdeleniya russkoho yazyka y slovestnosti Ymperatorskoi Akademyy Nauk – Journal of the Department of Russian Language and Literature of the Imperial Academy of Sciences*, XI, 1, 375–416.

Hrushevskiy, M. (1928). Sto lit ukrainskoho narodnytstva [One hundred years of Ukrainian nationalism]. *Pervisne hromadianstvo ta yoho Perezhytky na Ukraini. Naukovyi shchorichnyk za 1927 rik – Primitive citizenship and its remnants in Ukraine. Scientific Yearbook for 1927*, 1–3, 3–8.

Hrushevskiy, M. (1984a). Kostomarov i novitnia Ukraina [Kostomarov and modern Ukraine]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian historian*, 1–4, 148–170. [in Ukrainian].

Hrushevskiy, M. (1984b). “Malorossiiskii pesny” Maksymovycha i stolittia ukrainskoi naukovoї pratsi [Maksymovych’s “Little Russian Songs” and a century of Ukrainian scientific work]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian historian*, 1–4, 113–142.

Hrushevskiy, M. (1990). Rozvytok ukrainskykh doslidzhen u XIX stolitti i vyjavy u nykh osnovnykh pytan ukrainoznavstva [The development of Ukrainian studies in the 19th century and their discovery of the main issues of Ukrainian studies]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian historian*, 1–4, 28–44. [in Ukrainian].

Doroshenko, D. (1996). *Ohliad ukrainskoi istoriografii* [Overview of Ukrainian historiography]. Kyiv. [in Ukrainian].

Pyrig, R., & Telvak, V. (2016). *Mykhailo Hrushevskiy: biohrafichnyi narys* [Mykhailo Hrushevskiy: biographical essay]. Kyiv. [in Ukrainian].

Pyrig, R., & Telvak, V. (2021). *Mykhailo Hrushevskiy: zhyttiepys na tli doby* [Mykhailo Hrushevskiy: biography against the background of the times]. Kherson. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2002). Metodolohichni osnovy istorychnykh pohliadiv M.S. Hrushevskoho (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Methodological foundations of the historical views of M.S. Hrushevsky (end of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Kyivska Starovyna – Kyiv Antiquity*, 2, 3–28.

Telvak, V. (2006). Postat Mykhaila Hrushevskoho v polskii istoriografii (kinets XIX – XX st.) [The figure of Mykhailo Hrushevskiy in Polish historiography (late 19th–20th centuries)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical magazine*, 5, 67–82.

Telvak, V. (2008). Diialnist Mykhaila Hrushevskoho emihratsiinoi doby v dyskusiiakh pershoi polovyny 20-kh rokiv [The activities of Mykhailo Hrushevskyyi during the emigration period in the discussions of the first half of the 20s.]. *Istoriografii chni doslidzhennia v Ukraini – Historiographic research in Ukraine*, 18, 181–203.

Telvak, V. (2010). Hrushevskoznavstvo: metodolohichni problemy postupu [Hrushevsky studies: methodological problems of progress]. *Kraieznavstvo – Local history*, 3, 29–35. [in Ukrainian].

Telvak, V. V., & Telvak, V. P. (2021). Suchasne hrushevskoznavstvo: zdobutky, vtraty, perspektyvy [Modern Hrushevsky studies: gains, losses, prospects]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical magazine*, 5, 4–16. [in Ukrainian].

Telvak, Viktoriia, & Telvak, Vitalii. (2005). *Mykhailo Hrushevskyyi yak doslidnyk ukrainskoi istoriografii* [Mykhailo Hrushevskyyi as a researcher of Ukrainian historiography]. Kyiv-Drohobych. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 23 квітня 2023 р.
Стаття рекомендована до публікації 18.12.2023.*